

MITÄ AVOTYÖN TILALLE?

Kehitysvammaiset avotyöstä palkalliseen osa-aikatyöhön

Marja Irjala, KT, ekonomi, järjestöneuvos

Kehitysvammaisten Tukiliiton Oulun aluetreffit 6.10.2018 Hotelli Scandic

Marja Irjala

Osallinen, syrjässä, marginaalissa, onnellinen? Tutkimus oppisopimuskoulutuksen erityisopiskelijoista Suomessa ja Saksassa

Väitöskirja tarkastettu 22.09.2017 Oulun yliopistossa.

*Vastaväittäjänä professori **Joel Kivirauma** Turun yliopistosta.*

*Väitöstyön ohjaajat professori **Vesa Puuronen**, Oulun yliopisto, ja emeritusprofessori **Asko Suikkanen**, Lapin yliopisto.*

SUOMESSA HYVÄ LAINSÄÄDÄNTÖ – MUTTA TODELLISUUS EI VASTAA SITÄ

- **Lainsäädäntö on avain yhdenvertaisempaan yhteiskuntaan (perustuslaki, yhdenvertaisuuslaki, YK:n vammaisten oikeuksien sopimuksen ratifiointi 2016).**
- **Myös asenteet muuttuvat, kun lainsäädäntö muuttuu.**
- **Muutokset eivät mene läpi muutoin kuin vaatimalla!**
- **Vaadittava tarvittaessa muutoksia lainsäädäntöön (vrt. Saksa).**

(Jaana Hallamaa Ketju 2/2018, Vammaisoikeuksien seminaari Helsingissä 12.9.2018)

YHDENVERTAISUUTTA ILMAN SANKARITARINOITA

Yhteiskunta on lopullisesti kunnossa vasta, kun jokainen vammaisen ”saa elää tavallista elämää ilman, että se täytyy ansaita jonkinlaisella sankaruudella”. (Jaana Hallamaa, Ketju 2/2018)

Esimerkiksi USA:ssa noin 36 % prosenttia työikäisistä kehitysvammaisista työskentelee avoimilla työmarkkinoilla palkkatöissä. (HS Laura Saarikoski 23.9.2018.)

ILMAN AMMATILLISTA KOULUTUSTA VAIKEA SIOITUA AVOIMILLE TYÖMARKKINOILLE

- **Oppisopimuskoulutus on eräs ammatillisen koulutuksen menetelmä, joka esim Saksassa kattaa noin 90 % koko ammatillisesta koulutuksesta**
- **Oppisopimuskoulutus soveltuu hyvin myös työkykyisille tai osatyökykyisille kehitysvammaisille (ammatti opitaan lähinnä käytännössä, teoriaa noin 1 pv/vkossa, työympäristöön ja työelämän sääntöihin tottuminen molemmin puolin jo koulutuksen aikana). Meillä käyttö minimaalista.**
- **Yhteiskunnan tuki yritykselle merkittävä**

OPPISOPIMUSKOULUTUS – AMMATILLISEN KOULUTUKSEN MENETELMÄ

- Työntekijä opiskelee tietopuolisia opintoja ja työskentelee samanaikaisesti
- Työsopimus joko toistaiseksi tai määräaikainen
- Työantajalle turvallinen ja joustava tapa rekrytoida ja lisäkouluttaa henkilöstöä
- Oppilaitoksen opettaja ja työpaikalle nimitettävä työpaikkaohjaaja yhteistyössä (Luovi).

OPPISOPIMUS TAI KOULUTUSSOPIMUS

• Oppisopimuskoulutus

- Työsuhde (yleensä määräaikainen)
- Työsuhteen edut (eläkekertymä, työterveyshuolto, lomarahat ym)
- Jos henkilö eläkkeellä, eläke jäädytetään koulutuksen ajaksi
- Tavoitteena pysyvä työsuhde ko. työyhteisöön
- Palkkaus TESin mukaan
- Voidaan myös suorittaa tutkinnon osittain
- Työnantajalla mahdollisuus saada monenlaista taloudellista tukea (ks. alla), mm. koulutuskorvaus

• Koulutussopimus (2018-)

- Opiskelija on opiskelija (ei työsuhteessa)
- Entinen työssäoppiminen
- Tuntimäärä yksilöllisesti
- Työnantajalle ilmaista (Huom! Saksassa koulutuskorvauksen maksaa opiskelijalle työnantaja)
- Tuet yhteiskunnalta opiskelijalle
- Suoritetaan tutkinnon osittain tai pienemmissä osissa

Osanottajat	Suomi	Saksa	YHTEENSÄ
Lievä tai keskivaikea kehitysvamma tai muu kehityksen viivästymä	9	2	11
Vaikea kuulovamma, kuurous (aistivamma)	4	5	9
Monivammaisuus	2	6	8
Mielenterveyden sairaus tai -häiriö	0	1	1
Neurologinen sairaus tai vamma	0	1	1
<small>Marja Irjala 2018</small> YHTEENSÄ	15	15	<small>6 October 2018</small> 30

TUTKIMUKSEN OSANOTTAJAT - AMMATTIALAT, JOILLA TYÖSKENTELIVÄT

Ammattiala	Suomi	Saksa	YHTEENSÄ
Siivous- ja puhdistusala	3	0	3
Suurteollisuus (auto- lentokonetehtaat)	0	7	7
Toimisto- ja virastotyöt	0	4	4
Maatalous- ja puutarha-alat	(2) ks. avotyö	(1) ks. avotyö	0
Keittiö- ja catering-alat	2	0	2
Järjestöt (sosiaali- ja terveys)	2	1	3
Käsityöalat, pienteollisuus	2	1 (+ 1 ks. avotyö)	3
Avotyössä (ei-työsuhde)	4	2	6
Työttömänä työnhakijana/ työkyvytt.eläkkeellä	2	0	2
YHTEENSÄ	15	15	30

TUETTU OPPISOPIMUSKOULUTUS

- **Ei ole virallinen nimike**
- **Tarkoittaa erityisopiskelijoiden oppisopimuskoulutusta (mukautettu, yksilöllistäminen, henkilökohtaistaminen), jossa opiskelijalle tarjotaan riittävät tukipalvelut**
- **Tarkoitettu opiskelijoille, joille työpaikkaohjaajan ja opettajan tuki ei riitä (esim. lievästi kehitysvammaiset, mielenterveyskuntoutujat, aisti- ja liikuntavammaiset)**
- **Oppisopimustyösuhdetta edeltää aina työharjoittelu tai työelämävalmennus tai työkokeilu**
- **Lisätukena erityisesti alkuvaiheissa työhönvalmentaja, joka on mukana työpaikalla**
- **Toteutettu mm. Ammattiopisto Luovin mallissa 6-8 opiskelijan ryhmissä; ryhmän keskinäinen tuki ”varmistaa” koulutuksen onnistumisen**

TYÖ(HÖN)VALMENTAJAN ROOLI

- ✓ Työhönvalmentajan tuki erityisesti useille kehitysvammaisille ollut ratkaiseva opiskelun onnistumiseksi
- ✓ Auttaa työpaikkaohjaajaa ohjaamistehtävässä ja opitun arvioinnissa
- ✓ Apuna tukien hakemisessa (opiskelijalle kuuluva byrokratia)
- ✓ Toimii yhteyshenkilönä opiskelijan taustaverkoston kanssa, mm. työpaikkakouluttajan ja työyhteisön kanssa
- ✓ Auttaa työnantajaa tarvittaessa byrokratian hoitamisessa

RAHOITUS, KUN KYSE TYÖSUHTEESTA

- **Koulutettavan palkkaus sopimuksen (TES tms.) mukaan**
- **Työnantaja saa korotettua koulutuskorvausta perustutkintotavoitteisen oppisopimuskoulutuksen ajalta**
- **Opiskelijat yleensä oikeutettuja erilaisiin palkkatukimuotoihin (määräaikaisesti tai pysyvästi)**

ONKO OPPISOPIMUSKOULUTUS KALLISTA TYÖNANTAJALLE? (1)

- **Oppisopimuskoulutus on kohtaantokoulutusta ja nähtävä investointina (vrt. saksalaiset).**
- **Seuraavassa suuntaa-antavia laskelmia palkkauksesta ja työnantajakustannuksista (*Laskelmat: proj.pääll. Lea Nikula, Nuorten Ystävät*)**
- **Ns. tuetun oppisopimuskoulutuksen opiskelija (kotityö- ja puhdistuspalvelualan perustutkinto); Ammattiopisto Luovi ja Nuorten Ystävät ry. Sovellettava TES Yksityisen sosiaalipalvelualan työehtosopimus (2017), kuntoutustuki ja koulutuskorvaus (vuoden 2013 taso)**

ONKO OPPISOPIMUSKOULUTUS KALLISTA TYÖNANTAJALLE? (2)

- Palkkaluokka G10, peruspalkka 1 652,51 €/kk. Koska kyseessä oppisopimuskoulutus, **palkkaan voidaan tehdä 10 %:n alennus**. Tällöin peruspalkka 1 487,00 €.
- Kokonaisviikkotyöaika 38h 20min. Kyseessä lievästi kehitysvammaisen opiskelija, jonka **työaika 25 h/vko eli 65 %**. Palkka tällöin em:sta laskettuna 967,00 €.
- Työnantajan sivukulut noin 22 % eli kokonaiskustannukset ilman tukia **1 179,00 €**.
- Kuntoutusraha (v 2013) 551 €/kk ja koulutuskorvaus 250 €/kk, tällöin työnantajan maksettavaksi jää **nettona 378,00 €/kk**.

ONKO OPPISOPIMUSKOULUTUS KALLISTA TYÖNANTAJALLE? (3)

- Em. Laskelma (2017) tuntipalkkaiselle: Peruspalkka 1 487,00 €/kk, päiväpalkka 69,16 € (työpäiviä n. 21,5 pv/kk ja työaika/pv 7h 40min. **Tuntipalkka 9,03 €/h.**
- Jos **työtunteja 6h/pv**, oppisopimusopiskelijan palkka 1 165,00 €/kk. Palkan sivukulut työnantajalle (n 22 %), jolloin kokonaiskulu työnantajalle bruttona 1 421,00 €/kk
- Kuntoutusraha 551,00 €/kk ja koulutuskorvaus 250,00 €/kk, jolloin **työnantajan nettokuluksi jää 620,30 €/kk.**
- **HUOM! Tukien vaatima byrokratia hankalaa!**

TUTKIMUKSEN PÄÄTULOKSIA JA JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

- Oppisopimuskoulutus lisää merkittävästi hyvän elämän ja yhdenvertaisuuden kokemuksia. ”Elämälläni on merkitystä.”
- Suomessa liikaa näennäiskehittämistä, projektia seuraa uusi projekti.
- Lainsäädännön hidas reagointi epäkohtiin tai käytäntö ei ”toteuta” lakia
- Asennemuurien murtaminen vaikeaa molemmissa maissa.
- Palkaton avotyö räikeä esimerkki vammaisten yhdenvertaisten oikeuksien rikkomisesta.

EDESAUTTAVAT TEKIJÄT

- Työpaikkojen saatavuus, työvoiman tarve, yhteiskuntavastuun periaatteiden yleistyminen sekä asenteiden muutokset
- Opiskelijan motivaatio, sitoutuminen, henkilökohtaiset ominaisuudet ja soveltuvuus ko. työhön; vuorovaikutus kaikilta osin
- Ennakovalmennuksen resurssointi; riittävä valmentaminen ja ennakkoharjoittelu
- Ryhmäkohtainen lisäresurssi (työhönvalmentaja) välttämätön; ”tukee” myös työnantajaa
- Vertaistuki (k-vammaisilla omat 6-8 henk opiskeluryhmät)
- Kannustava, vammaisen hyväksyvä ilmapiiri työpaikalla (pienet yritykset) ja oppimisympäristö
- Saumaton yhteistyö työpaikkakouluttajan/-ohjaajan ja työhönvalmentajan kesken

ESTEITÄ JA KOMPASTUSKIVIÄ

- **Onko työpaikkoja?**
- **Ennakkoluulot ja asenteet**
- **Byrokratia ja tukijärjestelmä monimutkainen, myös yrityksen (erityisesti pienyritysten) näkökulmasta; sekä koulutuksen aikana että sen jälkeen; liian paljon osapuolia?**
- **Kannustinloukut; muutos tarvitaan, jotta työkyvyttömyyseläkkeellä olevan kannattaa käydä osa-aikatyössä (tulorajaa noin 750 € joustavoitettava)**
- **Eläkkeen lepäämään jättäminen -laki; määräaikaisuus ja monimutkaisuus**
- **Työhönvalmentajan=lisäresurssoinnin rahoitus**

AVOTYÖ

- On kunnan sosiaalihuoltoa, kuntoutusta
- Tarkoitettu alun perin 1980-luvulta alkaen edistämään kehitysvammaisten siirtymistä pois laitoksista ja siirtymäksi palkkatyöhön
- Selvityksen mukaan kuitenkin yli 60 % avotyössä olleiden avotyö kestänyt yli 2 vuotta
- ”Korvaus” 0-12 €/pv, keskimäärin 5 €/pv
- Yleisintä julkisella puolella (kuntien laitokset, päiväkodit yms.)
- 2014 yritettiin muuttaa määräaikaiseksi (TEOS-työryhmä) mutta jäi pois hallitusohjelmasta 2015
- Nyt muutos mukana ? sote-uudistuksessa, STM:n OTE-hanke

KEHITYSVAMMAISET AVOTYÖSTÄ OSA-AIKATYÖHÖN

- Avotyö on räikeässä ristiriidassa vammaisen oikeuksiin nähden.
- Työ on myös vammaiselle ihmisoikeus (perustuslaki, yhdenvertaisuuslaki, YK:n vammaisten oikeuksien sopimus ym.).
- Työkyvyttömyyseläke ja avotyö yleinen kehitysvammaisen toimeentulon ja toiminnallisuuden malli.
- Avotyö muutettava osa-aikatyöksi (työkyvyttömyyseläke ja osa-aikatyöstä saatavat ansiot lain sallimassa määrin, nyt n 750 €/kk) yhdenvertaisuuden edellyttämällä tavalla (työsuhde, eläkekertymä, työterveyshuolto ym. työlainsäädännön mukaan).

AVOTYÖSTÄ TYÖSUHTEESEEN OSA-AIKAISEKSI

AVOTYÖ

- Toimintakeskuksen alaisuudessa (sosiaalilainsäädäntö) 5 h/päivä esimerkiksi kunnan palvelukodin keittiössä avustavissa tehtävissä
- Ahkeruus- tai toimintaraha 5 €/pv, 25 € viikossa, 100 €/kk (verotonta), kunta maksaa yleensä matkakulut, lounas usein itse kustannettava
- Ei työsuhde, ei eläkekertymää
- Avotyössä olevilla pääasiallinen toimeentulo työkyvyttömyyseläkkeestä

OSA-AIKATYÖ

- Työsuhteessa osa-aikatyö 5 h/päivässä ko. tehtävissä, työsopimus joko määräaikainen tai toistaiseksi
- Tuntipalkka 10 €/h eli 50 €/pv eli 250 € vko, 1 000 €/kk
- Työsuhde; työnantaja maksaa sosiaalikulut ym., lomaoikeudet, työterveyshuolto (työlainsäädäntö)
- Palkan osalta kertyy työeläkettä
- Kun osa-aikatyö yhdistetään työkyvyttömyyseläkkeeseen, ansiotulojen tulokatto tarkistettava

YHDENVERTAISUUS VAATII MUUTOKSIA LAINSÄÄDÄNTÖÖN

- Noin 750 €:n ansioraja työkyvyttömyyseläkeläiselle saatava joustavamaksi
- Eläke joustamaan ansiotulojen mukaan
- Vaihtoehtona myös eläkkeen jäädyttäminen, kun henkilö ansiotyössä, tai eläkkeestä luopuminen jos työssäkäynti taloudellisesti kannattavaa
- HUOM! Vammaiset eivät ole välttämättä osatyökykyisiä
- Saksalaiset haastatteleman kävivät lähes kaikki normaalissa kokopäivätyössä (ei eläkkeellä)

MUUT SOSIAALIJÄRJYTYKSET OTETTAVA HUOMIOON

- Ns. kannustinloukut tarkistettava
- Asumistuen määrä tai oikeus asumistukeen
- Kuljetuspalvelut
- Muut sosiaalityöt
- Verotus

MUUTOSTARPEET

- Avotyö muutettava lainsäädännöllä määräaikaiseksi siirtymäksi palkkatyöhön (työharjoittelu tms.)
- Tarvitaanko avotyö-termiä enää?
- Kiintiölaki Suomeenkin (vrt. Saksan laki): yli 20 työntekijää työllistävän yrityksen tai yhteisön työllistettävä 5 % työvoimastaan vammaisia tai pitkäaikaissairaita

PALKKATYÖSUHDE, MYÖS OSA-AIKATYÖSSÄ

- Yhdenvertaisuus
- Osallisuus yhteiskunnassa
- Arkipäivien jäsenitys ja mielekkyys
- Taloudellinen itsenäisyys
- Elämän merkityksellisyyden ja tarkoituksen kokemukset